

Symbolická antropologie – M. Douglas, C. Geertz; Kognitivní antropologie

Od konce 60. let 20. století dochází v americké kulturní antropologii k významnému posunu, který se završuje v 80. letech. Paradigma neoevolucionistické a neomarxistické antropologie, studující kulturu jako adaptační systém je na ústupu. Pod vlivem evropského myšlení zastoupeného sémiotikou, francouzským strukturalismem a Husserlovou fenomenologií se ve Spojených státech odehrává vývoj nového paradigmatu antropologie souhrnně nazývaného *nová etnografie*, která zahrnuje dva hlavní obory: *interpretativní a kognitivní antropologii* a dále *symbolickou antropologii*.

Nová etnografie studuje kulturu jako kognitivní nebo symbolický systém a je mnohem citlivější k problému interpretace zkoumané kultury do evropského jazyka vědy.

Studenti antropologie na amerických univerzitách, kteří na ostrovech v Pacifiku navštívili v rámci disertační práce poslední žijící zbytky přírodních národů zjistili, že tradiční školské poznatky o kultuře archaického člověka neodpovídají vždy skutečnosti. Dva účastníci napsali: “Chtěli jsme studovat rituál. Jenže když jsme tam přijeli, nenašli jsme nic z toho, o čem nás ve škole učili, např. nám bylo řečeno, že máme hledat složité legendy, obřady a názory, které by měly mít všechny lidské skupiny. Když jsme se zeptali domorodce, proč uzavírá manželství, nebo proč někomu uřízl hlavu, vůbec nemluvil o rituálu nebo náboženství. Prostě jen řekl ‘děláme, co se nám líbí’. Byli vážně skoro jako hippies. Zdálo se že žijí velice spontánně a improvizovaně. Nevypadalo to špatně. Po nějaké době se nás však začalo zmocňovat zoufalství. Víte, připadalo nám, že nemáme o čem psát. Přišli jsme tam jako kulturní antropologové a zatím tihle lidé jako by ani žádnou kulturu neměli.”

Tato výpověď odráží atmosféru na amerických univerzitách v 60. letech, kdy kritické hlasy “nových antropologů” vyčítaly svým učitelům, že tradiční antropologické metody nemohou zachytit všechny aspekty kulturní reality.

Symbolická antropologie

Stručná definice symbolické antropologie zní: “*Jde o směr v sociální a kulturní antropologii studující kultury jako systémy symbolů a významů, které je nezbytno dešifrovat a interpretovat jaké sémiotický text.*”

Rozhodující roli pro konstituování sémiotických teorií kultury v antropologii sehrála na sklonku 50. let moderní lingvistika (zejména práce *R. Jakobsona*), velký vliv měly i rozvoj sémiotiky, teorie informace a obecné teorie systému. Ve Francii koncepci kultury jako symbolického systému nejvíce rozpracoval *L. Dumont*, ve Velké Británii *V. W. Turner* a *M. Douglasová*, v USA *C. Geertz* a *D. Schneider*. Vzhledem k úzkým kontaktům mezi britskou a americkou antropologií se v posledních létech rozdily mezi evropskou a americkou variantou symbolické antropologie značně setřely.

Mary Douglasová (1921 - 2007). Tato britská antropoložka realizovala ve svých pracích originální syntézu strukturální a symbolické antropologie. Vliv na formování její výzkumné orientace měl její učitel *E. E. Evans-Pritchard*, s nímž sdílela jeho odvrát od studia *funkcí* ke studiu *významů* sociokulturních jevů, důraz na interpretaci, „přeložení“ cizí perspektivy do naší.

V roce 1951 dokončila Oxfordskou universitu. V té době již měla za sebou první terénní výzkum u afrického kmene Lele v Belgickém Kongu (Zaire). V této práci se zaměřila na analýsu pravidel manželské výměny. V současné době jsou její články věnované sociálním formám a symbolismu kmene Lele považovány za klasická díla afrikanistiky.

V roce 1977 se přestěhovala do USA. Zde pokračovala ve výzkumu symbolické báze kultury jako vědecká pracovnice Russellovy vědecké nadace v Novém Yorku. V roce 1980 se stala profesorkou na Severozápadní universitě v Illinois.

V první polovině 60. let byla výrazně ovlivněna francouzským strukturalismem Lévi-Strausse. To se promítlo do knihy „Čistota a nebezpečí: analýsa pojmu poskvrnění a tabu“ (1966). Hledání souvislosti mezi skupinovou identitou a vnitřní strukturou společnosti (vliv Durkheima) – důležitý vztah společnosti a N - uspořádání lidské společnosti (i moderní) – vytyčování hranic mezi čistým a nečistým

- M. Douglas vybírá „špínu“ jako východisko svých symbolických a sociologických úvah. „Špína“ není, dle M. Douglas, izolovaným fenoménem, ale představuje produkt systematické sociální aktivity a doprovodné symbolické klasifikace. Tam, kde nalezneme „špínu“, nalezneme i systém předpokládající řád i porušení tohoto řádu.

Na základě rozsáhlého studia etnografické a antropologické literatury formulovala hypotézu, že nečistota je universálním morálním symbolem, označujícím hranice mezi sociálními kategoriemi (kastami). Dle jejího názoru je úzkost z poskvrnění a ztráty tělesné kontroly nejsilnější ve společnostech s přísnými sociálními kategoriemi.

V západní civilizaci – nejznámější klasifikační systém oddělující „čisté od poskvrněného“ nalezneme v Leviticu:

Symbolické univerzum izraelské společnosti je, dle M. Douglas, rozděleno do tří kategorií: posvátné, profánní a nečisté, tedy ambivalentní, nezařaditelné, představující sociální neřád. Každá z kategorií má přesně vymezené hranice a je též jasně vyjádřeno, jaká zvířata, lidé a jaký prostor patří do této kategorie. Do kategorie posvátné spadá co se zvířat týče zvířata určená k oběti, u lidí Levité, v prostoru pak chrám. Profánní kategorie obsahuje zvířata určená ke konzumaci, Izraelce, zem Izrael. A konečně do kategorie nečistého spadají zvířata „nejedlá“, cizinci, ostatní území.

V pozadí starosemitských potravinových tabu vidí teologický zájem, který prostupoval veškerou klasifikační aktivitu a sémiotikou kreativitu starozákonních populací.

Bibličtí vůdci a proroci se upínali k jedinému, kompletnímu a dokonalému Božství – to posloužilo jako vzor a model pro příkazy a pravidla určená v textech. Monoteismus pokládal za přijatelné pouze „čisté“ kategorie.

M. Douglas též uvádí 5 základních „negativních“ strategií, jak se vyrovnat s ambivalentními a anomálními událostmi (nejsou vyčerpávající, přesahují se):

- 1.) redefinování anomálie – př. narození handicapovaného dítěte může narušit hranici mezi lidmi a zvířaty
- u Nuerů: redefinování takového dítěte – označeno jako hroch, který se nešťastnou náhodou narodil lidským rodičům, společně s redef. prostoru, je dítě něžně položeno do vody, kam jako mladý hrošík patří
- 2.) eliminace prostřednictvím fyzické kontroly – kmen Ibo v Nigérii – rodit by se měli pouze jedinci, narození dvojčat ohrožuje sociální klasifikaci. V minulosti byli dvojčata zanechávána v buši, aby zde zemřeli a matka byla exkomunikována z vesnice
- 3.) vyhýbání se anomálii – může být mnoho tabu a pravidel zakazující styk s anomálií (člověk, věc) - M. Foucault – ukazuje západní užívání mentálních institucí k ukrytí všech, kteří byli považováni za deviantní – např. i matky bastardů a sirotci „uklizení“ ve viktoriánské

Anglii do psychiatrických léčeb, aby nebyli vidět a neodporovali tak určené kategorii (určitý model rodiny)

4.) anomální události a individua jsou označeni jako nebezpečné – jsou stigmatizováni, někdy aktivně perzekuováni

5.) anomálie mohou být pozvednuty prostřednictvím rituálu – pokud je např. smrt (opředena mnoha tabu) je zatažena do rituálu, může být nahlížena jako součást většího plánu, dát životu smysl. Pokud se smrti nelze vyhnout, lze ji alespoň prostřednictvím ritualizace zmírněna – př. je krokem k další existenci...též rituály kolem smrti ochraňují živé apod.

(6.) anomálie mohou být zdrojem pobavení

Kategorie nečistého a čistého nemohou být jednoduše odděleny (podobně jako posvátné a profánní). Objevují se společně, v opozici jedna k druhé. Nejsou oddělenými typy zkušenosti spojené na jedné straně s oblastí N a na straně druhé s každodenností. Jak posvátné, tak profánní jsou součástí jednoho klasifikačního (třídícího) systému.

- další rozvinutí v knize *Implicit Meanings* – koncept „nevyřčených významů“ – v každé kultuře – vědění (základ společnosti) – vždy část nevyřčena
- formy:
 - a) nesedí do našeho obrazu – destabilizace řádu – př. podobnosti mezi zvířetem a člověkem (naše společnost vystavěna na protikladu)
 - b) věci samozřejmé – to, co nevyžaduje vysvětlení, sdílené představy – umožňují komunikaci (porozumíme hned)
 - konstituují společnost – kdo narážkám nerozumí, nepatří do společnosti
 - c) označení někoho/něčeho za nečisté (N praktiky) – vytlačení, porozumíme, pokud pronikneme do a) a b)
- neexistují lidé, zvířata, prostor posvátné samy o sobě – vždy ve společenském kontextu
- další zájem výzkumu – dílo: „Přirozené symboly“ (1970) - souvislost mezi domorodými kosmologiemi (vytvářejí obraz světa) a sociální strukturou → vztah mezi sociální strukturou a imaginací → jaké typy imaginace vytvářejí různé typy soc. struktury (nemůže být význam bez soc. pravidel a naopak pravidla bez významu) – relativizace a rozklad kosmologických klasifikací → rozpad soc. vazeb
- Douglasová předpokládala, že různé kultury mohou být srovnávány ve *dvou* obecných *dimenzích* (každé lidské společenství provozuje 2 symbolické strategie):

První dimenze je chápána jako *sít'* (mřížka) a označuje stupeň propracování a hodnocení sociálních rozdílů uvnitř společnosti. Douglasová je přesvědčena, že tato *sít'* symbolickým způsobem udržuje a ospravedlňuje vnitřní uspořádání dané společnosti.

Druhá dimenze, která je chápána jako *skupina*, vymezuje hranice společnosti vůči okolí.

- souhra mezi 1. a 2. udržuje stabilitu dané společnosti

Typologie společnosti (vytvářejí svébytné a vzájemně odlišné kosmologické systémy):

- a) silná mřížka i skupina: silná hierarchie a soudržnost skupiny, důraz na zbožnost a posvátnost institucí, staví do protikladu rituální čistotu a poskvrněnost, veškerá morální provinění jsou posuzována jako „hřích“ nejen proti komunitě, ale rovněž proti náboženství („Společnost se stala Bohem“)
- př. barokní společnost (u nás – nepřítel Turci, pak nekatolíci)
- b) slabá mřížka, silná skupina: malá skupina, jasná identifikace, mocenské soupeření, není rozvinuto interní sociální členění, nejsou dostatečně formalizovány způsoby řešení interních konfliktů, sankce - zejména vyhnání ze skupiny. Víra v boží záštitu nad spravedlností není zakořeněna, převládají dualistické kosmologie s rovnocenným zastoupením démonických sil a čarodějnictví
- dle M.D. ve společnosti a) pokud jde o monoteistické N → dominance síly dobra potvrzují spol. – zlo za hranicemi
 - ve společnosti b) síly dobra i zla rovnocenné; př. i náb. sekty – uvnitř sebe relativizují mřížku, ale čím více jsou bratři a sestry, o to více relativizují skupinu
- c) silná mřížka, slabá skupina: jasně vymezená hierarchie, vnitřní uspořádání, rozdíly mezi vládnoucí třídou a masou (patroni X klienti, tzv. Big Men System) – kosmologický obraz reality je vytvářen výlučně privilegovanou vrstvou, světový názor je pragmatický, jedinec se více obává „ztráty tváře“¹ před ostatními členy komunity než hříchu před Prozřetelností. Vládnoucí třída – soupeření o prestiž a vliv – snaha vybudovat rozsáhlou síť klientů z nižších tříd (loajalita zajištěna poskytováním ochrany, hmotných statků a služeb) – věrnost vůdci trvá dokud naplňuje očekávání
- přesažení možností hospodářství – systém otřesen – uchylují se početné skupiny obyvatelstva, které vypadly z paternalistického systému, k milénaristickým hnutím – zde příslib trvalého zajištění hmotných i duchovních statků a blahobytu pro všechny

¹ M. D. hovoří o tzv. Shame Culture – hl. hodnotící kritérium pocit hanby (to, jak mě vnímají ostatní) X Guilt Culture – kritériem ovlivňování chování jedince transcendentní princip – př. Starožitovská tradice

„potřebné“. „Lid“ většinou „němý“, anonymní, pouze v případě milénaristických krizí se objevují různí proroci a sociální reformátoři, kteří vystupují jako mluvčí (př. Zarathuštra); Cargo kulty

- „kosmologie úspěchu“ – osciluje mezi utilitárním, pragmatickým a materialistickým světovým názorem a idealistickou, asketickou, moralizující a krajně vizionářskou vírou

Gnoseologický model mřížky a skupiny vyvolal rozporuplné reakce. Někteří antropologové jej označili za příliš zjednodušující, jiní za příliš abstraktní nebo tautologický.

Za nejvýznamnějšího představitele současné symbolické antropologie je možné považovat **Clifforda Geertze** (1926 – 2006), který kulturu neztotožňuje s konkrétními vzory chování, ale chápe ji spíše jako soubor mechanismů, plánů, pravidel, instrukcí, které vystupují jako determinanty činnosti lidí zapojených do symbolického jednání.

Symbolická antropologie však nezaměřuje svůj výzkum na obsahy lidského vědomí, nýbrž na to, jak jsou významy a symboly sdíleny v procesu sociální interakce. Podle *Geertze* kultury existují v čase a prostoru prostřednictvím jednotlivců, kteří jsou jejich nositeli. *Geertz* označuje svůj přístup ke kultuře za sémiotický. Ústřední kategorii své nauky *symbol Gertz* vymezil jako jakýkoliv *objekt, akt* nebo *událost* sloužící k přenosu myšlenek nebo významů. Podle *Geertze* se prostřednictvím symbolů naše hodnoty stávají trvalými a snadno komunikovatelnými. Symboly jsou vnějším zdrojem informací. Tento zdroj umožňuje člověku chápat a organizovat fyzický a sociální svět. Symboly vystupují na jedné straně jako “modely reality” (čili jako výklad a interpretace reality) a na straně druhé “modely pro realitu” (návod a informace k organizaci reality).

Symbolem se mohou stát např. divadelní lístek dávající právo navštívit představení v jistém čase, autobusová jízdenka označující právo vézt se jistým prostředkem, pruhy a hvězdy symbolizují americký národ, Socha svobody symbolizuje svobodu. Symboly jsou i geometrické obrazce (křesťanský kříž, židovská hvězda), barvy (“ekologická” zelená, “revoluční” červená), zvířata (“pilná” včela, “věrný” pes a “falešná” kočka), tělesné orgány a části těla (“milující” srdce, “hrozivá” lebka se zkříženými hnáty), pracovní nástroje (“dělnický” srp a kladivo, “smrtící” kosa). Nejvýznamnější třídou symbolických systémů jsou ale slova, která příslušníkům lidského rodu umožňují třídit a klasifikovat svět.

Sémiotický (zkoumající vlastnosti znaku) přístup vyústil u *Geertze* v metodologický požadavek výzkumu kultury jako souboru textů, které zahrnují vedle abstraktních ideových systémů především sociální aktivity lidí zapojených do symbolických akcí.

Symbolická antropologie je pak především interpretací těchto kulturních textů.

Dle *Geertze* se výklad kultury musí opírat o dokonalou znalost sociokulturního prostředí a situace, pochopení pravidel sociální interakce a o analýzu jazykového kontextu. Požadavek interpretace kultury prostřednictvím kategorií porozumění není ale založen na vcítění se do soukromých pocitů a postojů zkoumaných osob. Místo toho je možno vycházet ze studia veřejných projevů z analýzy všemi sdílené skutečnosti.

Geertz upozorňuje, že statistické zpracování empiricky získaných dat je pouze prvním krokem výzkumu kultury po kterém by měla následovat interpretace zkoumaných jevů a jejich vysvětlení.

Své vymezení toho co je kultura *Geertz* začíná otázkou po tom čím se vlastně primárně zabývá antropolog (nebo religionista) – popisem a analýzou konkrétní kulturní reality. *Geertz* v této souvislosti vysvětluje svůj koncept tzv. zhuštěného popisu. Uvádí příklad mrkající osoby a osoby postižené tikem. V obou případech jde na úrovni „zředeného popisu“ o tentýž jev, o stejné zavírání a otevírání oka. V rovině „zhuštěného popisu“ lze říci že mrkající (už to, že jde o mrknutí, tedy signál, forma komunikace, je zachytitelná až v této druhé rovině popisu) např. někoho paroduje, mrká spiklenecky, přátelsky atd. I ten nejzákladnější etnografický (religionistický) popis je zhuštěný, spíše než „primární data“ obsahuje interpretace a interpretace interpretací jiných lidí týkající se toho co si tito lidé myslí, že oni sami a lidé v jejich okolí činí. Upozorňuje tedy na fakt, že výzkum v těchto vědách je mnohem více interpretační než (pouhou) pozorovací činností. Analýza kulturní reality, konkrétních jevů, chování lidí, tedy spočívá v identifikaci, třídění a především vysvětlení významových struktur a v určování jejich sociálního významu a příčin.

Odtud už můžeme přejít ke *Geertzovu* sémiotickému pojetí kultury. Kultura je kontext, v jehož rámci mohou být sociální události, chování, instituce či procesy srozumitelně - tedy „hustě“ - popsány. Kultura je „text“, vzájemně provázané systémy interpretovatelných znaků, symbolů.

Popis „kultury“ musí podle Geertze být podán z hlediska významů, které podle antropologovy představy aktéři v rámci svého kulturního kontextu přikládají tomu, co v dané situaci prožívají. Představa antropologa se tvoří na základě formulací, pomocí kterých sami aktéři, „domorodci“, definují to, co se v dané situaci děje. Antropologův popis ovšem už není popisem přímého aktéra, není součástí reality kterou popisuje, je součástí (meta)systému vědecké analýzy. Je to antropologický popis interpretací, kterým příslušníci určité skupiny podrobují své zkušenosti.

Znamená to mimo jiné, že antropologické spisy jsou samy o sobě interpretace a to ještě druhého a třetího řádu (pouze domorodec činí interpretace prvního řádu), jsou to tedy fikce, podle Geertze je možné je chápat podobně jako fikce románové.

Geertz chápe sociální jednání jako sociální rozmluvu (tj. „rozhovor“ probíhající případně i v několika „jazycích“ tj. nejen skutečných jazycích ale i v rámci odlišných kontextů porozumění jednotlivých účastníků). Antropolog píše sociální rozmluvu, zapisuje ji. Tento záznam ovšem fixuje nikoliv samotnou událost mluvení ale to, co se mluvením říká – význam události mluvení pro jednotlivé účastníky včetně (což už je interpretace druhého řádu) vědce. Cílem sémiotického přístupu ke kultuře je získat přístup ke konceptuálnímu světu, v němž žijí subjekty zkoumání.

Geertz přechází od definice kultury – tedy předmětu zkoumání – k vymezení metody zkoumání, resp. upozorňuje na její možnosti a omezení, zkoumá možnosti teorie v interpretativní vědě.

Geertz se vymezuje proti pojetí, které ke kultuře přistupuje čistě jako k symbolickému systému o sobě. Toto pojetí neváhá, v očích Geertzových, z hlediska metodologického pracovat způsobem, který v konečném důsledku oddělí (kulturní) analýzu od vlastního předmětu studia. Schematismus tohoto pojetí spočívá v tom, že izoluje prvky symbolického systému kultury s cílem charakterizovat celý systém nějakým obecným způsobem – na základě klíčových symbolů, okolo nichž je organizován, fundamentálních struktur, jejichž je výrazem nebo ideologických principů, na nichž spočívá. Geertz upozorňuje na to, že k symbolickému systému se lze dostat pouze empiricky, zkoumáním událostí, nikoliv uspořádáním vyabstrahovaných entit do jednotných vzorců. Antropologická interpretace je konstruováním výkladu toho, co se děje. Potom oddělit ji od toho, co se děje, co v určité

situaci lidé dělají a říkají, znamená oddělit ji od její aplikace a učinit ji prázdnou. Interpretace čehokoliv, textu, události, rituálu..., nás zavede do jádra toho, čeho je interpretace.

Geertz tuto skutečnost a její důsledky nazývá „metodologický problém mikroskopického charakteru etnografie“. Rozšíření interpretací konkrétních sociálních rozmluv na širší kontext je podle jeho názoru z uvedených důvodů obvykle nelegitimní. Kulturní teorie je podle něj neoddělitelná od bezprostřednosti, jejíž zhuštěný popis prezentuje. Cílem kulturní teorie není kodifikovat systém, abstraktní pravidelnosti, ale umožnit zhuštěný popis. Geertz se přimlouvá za „klinický styl“ formování a uplatnění teorie – jde o zobecňování v příkladech (ne nad nimi nebo napříč příklady), zahrnutí chování, symbolických činů, do srozumitelného rámce. Úkolem antropologa je odhalit pojmové struktury, jimiž se řídí chování těch, které zkoumá, pochopit to, co „se říká“ v sociální rozmluvě.

Geertzova díla zapůsobila pro jejich interdisciplinární přístup na představitele společenských věd, neboť v pracích jsou osobitým způsobem spojeny teorie sociologů, filosofů, sémiotiků a teoretiků umění s poznatky získanými prostřednictvím antropologického terénního výzkumu. Všichni antropologové se ovšem neztotožňují s přístupem, který Geertz prosazuje. Mezi jeho odpůrce patří zejména *M. Harris*, který jeho verzi antropologie považuje za velice spekulativní.

Shrnutí:

Představitelé *symbolické antropologie* považují kulturu za ideový systém. Na rozdíl od kognitivních antropologů, kteří studují kulturu jako systém znalostí, symboličtí antropologové kulturu definují jako *systém symbolů a významů*. Z hlediska symbolické antropologie kultura představuje na jedinci nezávislou relativně autonomní vrstvu reality – *sémiotický systém*. Tento sdílený svět významů se konstituoval v procesu sociální interakce. Výzkum kultury proto vyžaduje odhalit sdílené kódy symbolů a významů, podle kterých jednotlivci interpretují své zkušenosti a řídí své chování.

Interpretativní a kognitivní antropologie

Výzkumné pole nové etnografie je následující:

Vědní disciplína:	Předmět výzkumu:
Kognitivní antropologie	Kultura jako kognitivní systém
Symbolická antropologie	Kultura jako symbolický systém
Etnověda	Principy domorodé klasifikace
Etnosémantika	Významy připisované světu

Etnovědou je myšlena subdisciplína kognitivní antropologie provádějící výzkum nativních (domorodých) principů klasifikace a konceptualizace, jejichž prostřednictvím členové společnosti popisují a interpretují svět.

Etnosémantika pak je subdisciplína kognitivní antropologie zabývající se sémantickou analýzou terminologických systémů a studiem role pojmů a kategorií v různých kulturách.

Charakteristickým rysem výzkumné strategie nové etnografie je zvýšený důraz na studium kultury z perspektivy příslušníků zkoumané kultury. Emická deskripce kultury, jak bývá tento badatelský postoj označován, se zásadním způsobem promítla do terénních výzkumů.

Stručná definice kognitivní antropologie zní: *“Je to směr v sociální a kulturní antropologii studující kultury jako systémy znalostí, jejichž prostřednictvím příslušníci různých společností vnímají a interpretují svět.”*

Kognitivní antropologie - předmětem je studium vztahu jazyka a kultury prostřednictvím výzkumu kognitivních systémů, modelů lidského vnímání a myšlení v různých společnostech.

“Kognitivní systém” zahrnuje široké spektrum poznávacích procesů; na jedné straně stojí *percepce a deskripce*, na druhé straně stojí *konceptualizace a interpretace* jevů přírodní a sociokulturní reality. Cílem výzkumů je zjistit, jak příslušníci určité kultury vnímají, popisují a vysvětlují svůj svět a jak tyto struktury determinují interpretaci sociálních zkušeností a chování člověka v dané společnosti.

Kognitivní antropologie předpokládá, že jazykové struktury každé společnosti přímo odrážejí principy a specifika zkoumané kultury. Věnují proto pozornost sémantické analýze nativních terminologických systémů a dále studiu klasifikačních pravidel a operací, na jejichž základě budují členové dané kultury své osobité systémy znalostí.

Kognitivní antropologie usiluje zejména o to zjistit, které sociokulturní jevy jsou pro určitou společnost signifikantní a jakým způsobem jsou organizovány v sémantické oblasti. Kognitivní antropologie má rozpracovanou celou škálu metod a technik inspirovaných moderní lingvistickou a sémiotikou. Odmítá klasický způsob zpracování informací do podoby předem stanoveného tématického bloku, jako je např. ekonomika, náboženství, umění a pod., protože takto kategorizovaná data postrádají vnitřní souvislost.

První fázi výzkumu obvykle představuje tzv. *kontrolní zjišťování*, přičemž výzkumník co nejméně zasahuje do popisu, klasifikace a interpretace, kterou provádí příslušník studované společnosti. Z těchto informací se rekonstruuje sémantický model zkoumané třídy jevů, většinou pomocí komponentní analýzy.

Komponentní analýzu aplikoval na studium kultury již koncem 40. let *Ward Hunt Goodenough*. Tento americký antropolog se narodil v roce 1919. Zabýval se výzkumem příbuzenských systémů a domorodé astronomie v Mikronésii.

Podle jeho názoru je základním nedostatkem většiny koncepcí kultury fakt, že nerespektují rozdíl mezi vzory chování a vzory pro chování. Goodenough mluví o existenci *dvou řádů reality*. První, *jevový řád*, zahrnuje materiální systém společnosti, lidské chování a jeho produkty. Druhý, *ideační řád*, představuje systém idejí, názorů, norem a principů. Tím, že antropologové směšují tyto dva odlišné řády do pojmu kultura, oslabují gnoseologickou funkci tohoto pojmu. Goodenough požaduje, aby byl pojem kultura zúžen pouze na systémy sdílených myšlenek a vztahoval se k tomu, co se lidé učí, a nikoliv k tomu, co dělají a tvoří.

Kultura není materiální jev, neskládá se ze situací, osob, chování nebo emocí, je spíše formou těchto věcí existující v myslích lidí. Analýza kultur musí tedy vycházet ze studia obsahů vědomí a vyústit v rekonstrukci abstraktních kognitivních systémů, neboli myšlenkových kódů na jejichž základě lidé určité společnosti jednají a jejichž prostřednictvím vnímají a interpretují svět. Toto zúžení pojmu kultura na znalosti, kódy a pravidla ve svých výzkumech akceptovali a dále rozpracovali mnozí vědci, např. *S. A. Tyler* aj.

V průběhu 60. a 70. let se objevil zájem o výzkum kognitivních procesů také v ostatních společenských vědách, a tak vznikla kognitivní psychologie, kognitivní sociologie a kognitivní lingvistika. V současné době se tyto společné tendence promítly do budování tzv. kognitivní vědy.

K metodologii kognitivní antropologie je nutno dodat, že tato se opírá o poznatky etnovědy a etnosémantiky, které jsou někdy považovány za relativně samostatné oblasti antropologických výzkumů, někdy jsou považovány za subdisciplíny kognitivní antropologie.

Předmětem etnovědy je studium systémů vědění a poznávání typických pro různé kultury. Domorodé taxonomie se vztahují na klasifikaci rostlin (etnobotanika), zvířat (etnozoologie), léčivých rostlin (etnofarmakologie), způsobů léčby (etnomedicína), systémů čísel a matematických operací (etnomatematika), barev, příbuzenských systémů etc. K rozvoji etnovědy přispěli svými výzkumy domorodých taxonomií zejména *O. Werner a W. C. Sturtevant*.

S výzkumy etnovědy je úzce spjata etnosémantika, která se zabývá především analýzou terminologických systémů a studiem role významů, pojmů a kategorií v kognitivních systémech jednotlivých kultur. Tyto výzkumy zjišťují, jak příslušníci určité kultury vnímají, popisují a hodnotí přírodní a sociokulturní realitu, která je obklopuje.

Shrnutí:

Přestože představitelé nové etnografie spojuje studium kultury, lze uvnitř tohoto myšlenkového proudu vymezit dva základní směry: interpretativní a kognitivní antropologii a dále symbolickou antropologii. Podle představitelů *interpretativní a kognitivní antropologie* dává znalost *kognitivního systému* (zejména pojmů, jejichž prostřednictvím členové společnosti vnímají a interpretují realitu, a normativních principů, které jim umožňují adekvátně jednat ve standardních situacích) možnost pochopit a popsat zkoumanou společnost i předvídat chování jednotlivce v rámci daného sociokulturního systému.

Naproti tomu symboličtí antropologové studují kultury jako *systémy symbolů*, které je třeba *dešifrovat* a interpretovat jako sémiotický "text".

Kognitivní a symboličtí antropologové společně přispěli k přehodnocení metod terénního výzkumu. Odmítají např. tradiční způsob zpracování informací do podoby předem stanoveného tématického bloku, jak je např. ekonomika, náboženství, umění a pod. Základním nedostatkem takto kategorizovaných dat je podle jejich názoru skutečnost, že získané informace postrádají vnitřní souvislost založenou na principech domorodé klasifikace a konceptualizace světa. Antropologický výzkum by měl navíc zahrnovat nejen odpovědi a

reakce informátorů, ale také všechny otázky, které antropologové položili. Pár “otázka - odpověď” se tak stává základní metodou antropologického výzkumu.

V průběhu uplynulých desetiletí je možné sledovat stále narůstající rozdílnost (divergenci) mezi symbolickou a kognitivní antropologií. Je to do značné míry způsobeno poněkud odlišnou tématikou i metodologickou orientací těchto směrů. Tento trend se nejvýrazněji promítá do následujících oblastí:

Kognitivní antropologie:

1. ve svých výzkumech koncentruje zájem na kognitivní obsahy lidského vědomí;

2. vidí cíl svých výzkumů v postizení organizace lidského myšlení a logiky tzv. kulturní gramatiky dané společnosti;

3. ve svých výzkumech preferuje analýsu vazeb mezi lexémy a jejich významy a dále zkoumá sémantické vztahy mezi oblastmi určité kultury;

4. se metodologicky opírá spíše o scientistický model vědy (matematické, statistické, kybernetické formule);

Symbolická antropologie:

akcentuje nejen mentální struktury, ale také interakční situaci, v rámci které se konstituují svět významů a kulturní souvislost, ve které komunikace probíhá;

usiluje o výklad významů a struktury textů, čili o hermeneutickou interpretaci dané kultury;

má hlavní zájem o výzkum metaforických souvislostí mezi oblastmi v rámci textu, žánru, rituálu nebo kulturního systému;

preferuje stále více humanistické a interpretativní pojetí antropologie jako umění a literárního žánru a při analýze určité kultury využívá literární a uměnovědné přístupy, zdůrazňující zhuštění, vícevýznamovost, interpretační virtuozitu a tvůrčí představivost.

Poznámka: Lexémem je myšlena jednotka slovní zásoby a základní jazykový znak zahrnující u ohebných slovních druhů všechny tvary (např. *strom*, *psací stroj*).